

PAPER DETAILS

TITLE: 1980'DEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE UYGULANAN NEO-LIBERAL İKTİSAT
POLİTİKALARI

AUTHORS: Sumru BAKAN

PAGES: 116-125

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1716172>

1980'DEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE UYGULANAN NEO-LİBERAL İKTİSAT POLİTİKALARI *

Sumru BAKAN**

**Yrd. Doç. Dr. Harran Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü
sumrubakan@yahoo.com, sumrubakan@windowslive.com

Özet

Bilindiği üzere; dünyada başta Avrupa ülkeleri olmak üzere İkinci Dünya Savaşının sona ermesi ile birlikte savaşın yıkıntılarından kurtulma ve ekonomiyi yeniden toparlama çalışmaları başlamıştır. Bu amaçla ilk olarak 1944 yılında toplanan Bretton Woods Konferansları sonucunda Dünya Bankası ve Uluslar arası Para Fonu (IMF) oluşturulmuş ve bunlardan Dünya Bankası ülkelerde yatırım ve üretimi artırmak amacı ile bu ülkelere kredi yardımı yapma görevini üstlenirken, IMF ülkelerde ortaya çıkan dış ödeme dengesizliklerini gidermek amacıyla geçici finansman sağlamak üzere kurulmuştur. Bu çalışmalarla birlikte dünyada yeniden oluşum ve ülke ekonomilerini bütünleştirme çabalarının temelleri de atılmıştır. Bunu daha sonra 1957'de Roma Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) kuruluşu izlemiştir.

Bununla birlikte; dünyada piyasa ekonomisine geçiş süreci ile ülke ekonomilerini bütünleştirme çalışmaları 1980'li yıllarla birlikte başlamıştır. Bunda ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve İngiltere'de uygulanan Arz Yanlı İktisat Politikaları ile dünya ekonomisinde globalleşme veya küreselleşme eğilimlerini de birlikte getiren Neo-Liberal İktisat politikaları rol oynamıştır.

Öte yandan; 1970'li yılların sonunda ülke içi ve dış kaynaklı nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan ekonomik bunalım sonucunda Türkiye'de de 24 Ocak 1980 İstikrar Politikaları yürürlüğe girmiş ve aynı yıl piyasa ekonomisine geçmek istenmiştir. Ülkemizde Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren çeşitli dönemlerde piyasa ekonomisi uygulanmaya çalışılmış, ancak başarılı olunamamıştır. Bu anlamda ilk ciddi piyasa ekonomisine dönük iktisat politikaları ve o döneme göre radikal sayılabilecek iktisadi uygulamaların başlangıcı 1980 yılına dayanır.

Türkiye şu anda devletçi/ karma ekonomiden piyasa ekonomisine geçmeye çalışan fakat söz konusu yıllardan bu yana bu süreci tamamlayamayan bir ülke konumundadır. Buna halen Kamu İktisadi Teşebbüslerinin ekonomide ağırlık taşıması, özelleştirme sürecinin tamamlanamamış olması ve yapısal dönüşümlerin yapılamamış olması gerekçe gösterilmektedir.

Abstract

As is known to all, activities to recover from the remains of the war and restraighen the economy were started just after the Second World War throughout the whole world, notably in Europe. Thus, the World Bank and International Monetary Fund (IMF) were founded as a result of Bretton Woods Conferences, gathered firstly in 1944; while the World Bank took the charge of making credit assist for the countries in order to increase investment and production, IMF was established to supply interim financing to dispel the imbalances of international payments. Thanks to these activities, foundations of attempts to reform and integrate the economics were also laid. Following this, the European Economic Community (EEC) was instituted with the Treaty of Rome made in 1957.

For all that, the studies to integrate national economies and the process of entering market economy in the world were started by 1980s. The important roles conducted were supply-side economic (policies), firstly practiced by the USA and England, and neoliberal economic policies which brought inclinations of globalization in the world economy.

On the other hand, 1980 January 24th Stabilization Policies came into force also in Turkey in the wake of the economic crisis that occurred due to inland and foreign reasons at the end of 1970s; it was attempted to enter to market economy in the same year. The market economy has since the foundation of Republic been tried to be performed in various periods in our country, but it has been failed. In this sense, the economic policies directed at the first serious market economy and the beginning of economic activities which may be considered as radical compared to that period are based on 1980.

Turkey is, today, at a point that has been trying to move to market economy from statist/mixed economy but has not overcome this period since the aforesaid years, the reasons of which are indicated to be that state controlled entities outbalance in economy, that privatization period has not still been fulfilled and that structural transformations has not been managed to be made.

* Bu çalışma "İktisatta Devrimler ve Karşı Devrimler" adını taşıyan 24-26 Ekim 2007 tarihlerinde Ankara'da düzenlenmiş olan 5. Ekonomik Yaklaşım Kongresinde sunulmuştur.

1. Giriş

Küreselleşme, ulusların ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel anlamda bütünleşmesi anlamına gelir. Uluslar küreselleşme süreci içerisinde ortak değerleri paylaşır ve ortak politikalar üretir. Günümüzde Avrupa Birliği (AB) bu anlamda bir bütünleşmeyi yansıtır. Bu bağlamda gerek AB ülkeleri ve gerekse diğer ülkeler liberal ekonomi politikası, diğer adıyla piyasa ekonomisi uygulamaktadır. Günümüzde liberal ekonomi vazgeçilmez ekonomik sistem olarak uygulama alanı bulmuş ve genel kabul görmüştür. 1980'li yılların ortalarından itibaren Doğu Bloku ülkelerinde yaşanan yapılanma süreci ve bu ülkelerin de liberal ekonomiye entegre olmaları ile bu durum belirginlik kazanmıştır. Piyasa ekonomisinin mükemmel bir ekonomik sistem olmadığı, hatalarının olduğu, fakat alternatifleri olan karma ekonomi ve sosyalizmden çok daha iyi olduğu günümüzde yaygın kabul görmektedir.

Piyasa ekonomisi, 'faaliyetlerin tam rekabet şartları içinde serbestçe yapılabildiği, ekonomik sorunların devletin ekonomiye müdahalesi ile değil, fiyat mekanizması aracılığıyla çözüldüğü bir ekonomi' olarak tanımlanabilir.

Bu ekonomik yapı günümüzde alternatif ekonomik sistemler içerisinde en iyi olarak kabul edilmektedir. Öte yandan; devletin düzenleme ve denetleme işlevi burada da geçerlidir. Gerçekte, adına her ne kadar liberal ekonomi veya piyasa ekonomisi denilmiş olsa da Klasik liberalizmin savunduğu gibi, devletin piyasanın işleyişine hiçbir müdahalesinin olmaması beklenemez. Devletin buradaki işlevi düzenleyici ve denetleyici olarak sistemin etkin ve düzenli çalışmasını sağlamak için gerekli önlemleri almak, bunun için gerekli yasal ve kurumsal alt yapıyı oluşturmak ve bunun işlenmesini gözetmek ve denetlemektir.

Bu çalışmada önce küreselleşme kavramına değinilmiş, ardından liberal ekonomi ile aynı anlamı taşıyan piyasa ekonomisinin tanımı, önemi ve özellikleri, piyasa ekonomisinin var olabilmesi için gerekli koşullar, piyasa ekonomisinin doğuşundan günümüze kadar olan gelişim evresi üzerinde durulmuş ve diğer ekonomik sistemler de kısaca açıklanmıştır. Son olarak ise Cumhuriyetin kuruluşundan 1980'e kadar olan döneme de kısaca yer verilerek, Türkiye'de 1980 sonrası günümüze kadar uygulanan iktisat politikaları üzerinde durulmuştur.

2. Küreselleşmenin Tanımı, Önemi ve Özellikleri

Küreselleşme, ideolojik ayırımlara dayalı kutuplaşmaların çözülmesi ve dünyanın liberal kapitalist sistem adı verilen tek bir sistem içerisinde bütünleşmesidir (Özsağır, A. ; 2003: 37). Küreselleşme sonucu toplumlar liberal kapitalist sistemin bir gereği olarak ekonomik, siyasi, kültürel ve sosyal alanda bütünleşme eğilimi göstermektedirler. Böylece ulus devletin yerini büyük ölçüde ulus ötesi ilişkiler almaktadır.

Söz konusu eğilim sonucu liberal kapitalist sistem içerisinde üretimin, ticaretin (mal ve hizmet akışlarının), bilgi teknolojilerinin uluslar üstü bir özellik kazanarak dünya ekonomisinde serbest ticaret egemen kılınmaktadır (Özsağır, A. ; 2003: 37).

Küreselleşmenin özellikleri genel olarak şöyle sıralanabilir (www.ekodialog.com):

- Tüketim alışkanlıklarının değişmesi ve tüketici davranışlarında tüketim hızına yönelik artış,
- Kaynakların üretiminin, dağıtımının, tüketiminin, pazarlamasının ülke ölçeği bazından uluslar arası ölçeğe dönüşmesi,
- Ticaretin ve ekonominin dijitalleşmesi,
- Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi,
- Mal ve hizmet üretiminde ileri teknolojisinin kullanılması,
- Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra iki kutuplu (Sosyalizm ve Liberalizm) dünyanın çözünmesi, iktisadi duvarların önemli oranda ortadan kalkması,
- Global değişim,
- Esnek, dinamik, değişken ve tempolu çevrelerin ve piyasaların ortaya çıkması,
- Hızlı gelişen teknoloji,
- Dijital devrim,
- Artan rekabet,
- Yenilik,
- Artan bilgiye paralel olarak bilinmeyinin de artması,

- Araştırma geliştirme faaliyetlerinin artması,
- İnsan kaynakları alanında yaşanan köklü değişimler,
- Ekonomik dinamizm ve teknolojik yenilikler,
- Ticaretin liberalizasyonu.

Küreselleşmenin ekonomik bütünleşme yönünü piyasa ekonomisi ya da diğer adıyla liberal ekonomi politikalarının uygulanması oluşturur.

3. Piyasa Ekonomisinin Tanımı, Önemi ve Koşulları

Bir ülkenin gelişmişlik düzeyini veya iktisadi refahını belirleyen en önemli öge sağlam bir ekonomik örgütlenmeye sahip olmasıdır. Bir ülkede gelir artışı ve ekonomik büyümenin kaynaklarının işgücünün kalitesi ve miktarındaki artış, sermaye birikimi, teknolojik ilerleme ve daha iyi bir iktisadi örgütlenme olduğu ve bunların ise piyasa ekonomisi ile gerçekleşeceği dile getirilmektedir (Akalin, G. ;2002:24-25).

Mal ve hizmetlerin bireyler özel kuruluşlar arasında serbestçe değiştirilmesini savunmakta olan piyasa ekonomisi, modern tarih bilimi tarafından insanoğlunun tarımsal üretime geçip belli bölge, eşya ve malları kendi mülkiyeti olarak tayin ettiği bugüne kadar toplu halde yaşayan insanların refahını artırma ve hayatını kolaylaştırmayı başarmış en adil, başarılı ve ekonomik sistem olarak kabul edilmektedir (www.liged.org.tr). Bununla birlikte, bu ekonomik yapının bazı kusurları olduğu da dile getirilmektedir. İktisat yazınında piyasa ekonomisinin kusurlarına 'piyasa başarısızlıkları' adı verilir (Akalin, G. ;2002: 28).

Piyasa ekonomisi yerine bazen 'fiyat mekanizması', 'görünmez el', 'serbest piyasa', 'liberal ekonomi' ve 'kapitalist ekonomi' terimleri de kullanılmaktadır. Gerçekte bu ekonomik modelin temelini serbestlik ve rekabet oluşturmaktadır (Özsağır, A. ; 2003: 38).

Piyasa ekonomisi; 'özel mülkiyetin var olduğu ve devir edilebildiği, işbölümünün bulunduğu ve iktisadi ajanın müteşebbis olduğu, sözleşme ve girişim özgürlüklerinin tanındığı, özel girişimin esas alındığı, rekabetçi serbest fiyatların kaynakları desantralize şekilde tahsis ettiği bir gönüllü mübadeleler yumağı' olarak tanımlanmaktadır (Akalin, G. ; 2003).

Piyasa ekonomisinin etkin çalışabilmesi için olmazsa olmaz koşullar şöyle sınıflandırılabilir (Özsağır, A. ; 2003: 38):

- Arz-talep dengesinin piyasa güçlerinin bağımsız bir şekilde karşılıklı etkileşimi ile kurulmuş olması,
- Ticaret kadar fiyatların da liberal olması, piyasaya giriş çıkış engellerinin bulunmaması,
- Fikri ve sınai mülkiyet haklarını içeren yasal düzenlemelerin olması ve işletilmesi,
- Fiyat istikrarını içeren bir ekonomik istikrara ulaşılmış olması ve sürdürülebilir dış ödemeler dengesinin varlığı,
- Ekonomik politikaların gerekleri hakkında yaygın bir kanı olması,
- Finans sektörünün tasarrufları verimli yatırımlara yönlendirebilecek ölçüde gelişmiş olması,

Öte yandan; serbest piyasa ekonomisinin var olabilmesi için gerekli temel koşullar ise beş gruba ayrılarak incelenebilir. Bunlar (Han, E. ; 2002 i: 38) :

- Özel mülkiyetin varlığı ve devlet tarafından bunun sağlanması için gerekli ortamın yaratılması,
- Girişim ve çalışma özgürlüğü,
- Rekabetçi piyasa yapısı ve bunun etkin denetimi,
- Sözleşme yapma özgürlüğü,
- Piyasada kamu kesiminin oransal olarak özel kesimin altında kalması.

Piyasa ekonomisinin en temel koşullarından biri olan elverişli rekabet ortamının yaratılmasını tehlikeye sokabilecek iki kaynak bulunmaktadır. Bunlardan biri devlet ve diğeri ise özel sektördür (Han, E. ; 2002 2: 48).

Devletin rekabetin etkin çalışmasını kısıtlayıcı uygulamaları arasında; örneğin ithalata getirilen tarife dışı engellerle ithalatın rekabet gücünün azaltılması, büyük girişimlere ayrıcalık tanıyan bir vergi politikası uygulamaya koyarak küçük ve orta ölçekli işletmelerin rekabet gücünün kırılması, genellikle

tarım, bankacılık, sigortacılık gibi ülkenin rekabet mevzuatı dışında tuttuğu sektörlerin kapsamı genişletilerek rekabetin kısıtlanması vb. sayılabilir (Han, E. ; 2002 2: 48).

Özel sektörün rekabet ortamının etkin işlemlerini engelleyici faktörleri arasında en önemlisi rakiplerin aralarında oluşturdukları fiyat kartelleri gösterilebilir. Böyle bir uygulama fiyatın arz talep koşullarına göre oluşacak fiyattan daha yüksek olmasına yol açarak rekabeti küçük işletmeler aleyhine engeller. Diğer kısıtlayıcı faktörler arasında 'dikey birleşme anlaşmaları' adı verilen ve üretici ya da toptancı firmaların perakende firmalara malı belli bir fiyattan satmaya zorlaması, bazı şirket yada şirket gruplarının diğer şirketleri kabule zorlayacak şekilde piyasa faktörlerini değiştirebilme gücüne sahip olması, daha önce birbirine rakip olan ve bağımsız çalışan şirketlerin birleşerek piyasadaki firma sayısının azalmasına yol açarak rekabeti sınırlandırmaları vb. yer alır (Han, E. ; 2002 2: 48-49).

Piyasa ekonomisinin geçerli olabilmesi için gerçekte görüldüğü üzere arz talep koşullarının karşılıklı etkileşimini sağlayacak uygun ortamın yaratılması ve gerek fiyat ve gerekse piyasaya giriş çıkış serbestinin sağlanarak rekabetin etkin çalışması için uygun ortamın yaratılması gelmektedir. Burada ise devletin düzenleyici rolünün devreye girdiği görülür. Dolayısıyla; ilerleyen satırlarda piyasa ekonomisinin kuramsal çerçevesini incelerken de görülecektir ki, hiçbir müdahalenin olmadığı saf bir piyasa ekonomisinden söz etmek olanaksızdır.

4. Piyasa Ekonomisinin Doğuşu ve Gelişimi

Günümüzde iktisadın modern bir bilim dalı olarak ortaya çıkışının 1850'lerde ilk defa Adam Smith tarafından ortaya atılan Klasik İktisada dayandığı kabul edilmektedir (Güran, T. ; 1999:1). Temelde piyasa ekonomisine dayanan Klasik iktisadi ekolün temel varsayımları üç grupta toplanmaktadır. Bunlar (Özsağır, A. ; 2003:38):

- Tam rekabet koşulları geçerlidir,
- Ücret, faiz oranları ve fiyatlar esnektir,
- Her arz kendi talebini yaratır.

Klasik iktisadi ekole göre devlet ekonomiye en alt düzeyde müdahale etmelidir. Devletin ancak sağlık, güvenlik ve altyapı hizmetlerinde bulunabileceği böyle bir ekonomi tam rekabet koşulları ve tam istihdam düzeyinde dengeye gelecektir. Söz konusu varsayımlar 1920'lerin sonuna kadar geçerliliğini korumuş olmasına karşın, 1929'da ilk olarak İngiltere'de ortaya çıkan ve daha sonra diğer sanayi ülkelerine sıçrayan Dünya İktisat Bunalımı ile birlikte etkisini yitirmiştir. Yaygın işsizlik ve talep yetersizliğine bağlı olarak üretimde durma şeklinde ortaya çıkan ekonomik bunalım sonucu J. M. Keynes'in öncülüğünü yaptığı Keynesyen İktisat geçerlilik kazanmıştır. Keynes ve yandaşları Klasiklerin aksine başta maliye politikası olmak üzere devletin ekonomiye müdahalesini öngörmüş ve talebi canlandırmak için kamu harcamalarını artırıp vergileri kısması gerektiğini savunmuştur.

Bununla birlikte; 1970'lerin ikinci yarısına doğru müdahaleci politikaların bizzat istikrarsızlığın kendisi olduğu savı ile Keynesyen politikalar geçerliliğini kaybetmeye başlamıştır (Özsağır, A. ; 2003:39). İlk önce 1973 ve ardından 1979 petrol krizleri ile birlikte başta az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler olmak üzere pek çok ülke dış ödeme güçlükleri ile karşı karşıya kalmıştır. Petrol İhraç Eden Ülkeler Birliği'nin (OPEC) petrol fiyatlarına yaptığı yüksek oranlı zamlar nedeniyle söz konusu ülkelerin ödemelerini dış borçlanma yoluyla karşılama yoluna gitmesi ve ardından borçlarını ödemede güçlüklerle karşılaşması sonucu bunalım dış borç krizi şeklinde ortaya çıkmıştır. Dünyanın birçok ülkesinde 'durgunluk içinde enflasyon' anlamına gelen stagflasyon baş göstermiştir. Bu dönemde düşük ya da negatif oranlı bir büyümeye eşlik eden işsizlik ve enflasyon bir arada görülmüştür. Bu çerçevede Monetarizm veya diğer adıyla Yeni Klasik İktisat geçerlilik kazanmıştır.

Monetarizm büyük ölçüde, 1976 Nobel Ekonomi Ödülü'nü kazanan Amerikalı iktisatçı Milton Friedman tarafından geliştirilmiş bir teoridir. Friedman, ilk olarak 1976 yılında "Paranın Miktar Teorisi Üzerine Çalışmalar" adını taşıyan ve editörlüğünü kendisinin yaptığı bir kitapta görüşlerini yayınlamış ve ilerleyen yıllarda Chicago Üniversitesi'ndeki meslektaşları ve öğrencileri ile birlikte yaptığı ampirik çalışmalarla bu görüşlerini daha da geliştirmiştir.

Monetarizm, ekonomik sorunların çözümünde para politikasının diğer politikalardan daha etkin olduğunu savunmuş ve enflasyon konusu üzerinde durmuştur. Monetaristlere göre enflasyonun temel nedeni para arzındaki aşırı artıştır. Monetarizmin temel ilkeleri şöyle dile getirilebilir (www.canaktan.org):

- Para arzındaki büyüme oranı ile nominal gelirin büyüme oranı arasında çok kesin olmamakla birlikte bir ilişki bulunmaktadır,
- Bu ilişki çok kesin değildir. Çünkü para arzındaki artışların geliri etkilemesi zaman alır. Ayrıca bunun ne kadar süreceği de belli değildir.
- Ortalama olarak para arzındaki artış, nominal gelirleri yaklaşık 6 ve 9 ay arasında geçecek bir süre sonunda etkiler,
- Nominal gelirin büyüme oranındaki artış etkisi ilk olarak üretim üzerinde görülür ve daha sonra fiyatlara yansır,
- Ortalama olarak, fiyat etkisi yaklaşık olarak 6 ve 9 arasında değişen zaman boyutu içerisinde ortaya çıkar. Para arzındaki artış ile enflasyon arasındaki toplam gecikme ortalama 12-18 arasındadır,
- Para arzındaki artış ile bunun nominal gelirlere ve daha sonra fiyatlara yansıma ilişkisi 'çok kesin ve belirli' değildir. Bu ilişkide bir kayma söz konusudur,
- Kısa dönemde (5 veya 10 ay kadar bir sürede) para arzındaki değişimler öncelikle üretimi etkiler. 10 ayı aşan bir sürede para arzının büyümesi fiyatları etkiler.

Monetarizm, esasen bu ilkeleri ile klasik iktisatçıların açıkladıkları miktar teorisini yeniden ön plana çıkarmıştır. Bununla birlikte Monetaristler Klasik Miktar Teorisi'ni bazı yönlerden eleştirmişler ve bu teorisinin enflasyonu açıklamak için yeterli olmadığını öne sürmüşlerdir. Monetaristlere göre, $MV=PT$ şeklinde ifade edilen Klasik Miktar Teorisi formülünde yer alan paranın dolaşım hızı (V) sabit değil, aksine bazı değişkenlerin istikrarlı bir fonksiyonudur. Friedman'ın analizleri ile geliştirilen Monetarizm'e aynı zamanda "Modern Miktar Teorisi" adı da verilmektedir. Monetaristler, serbest piyasa ekonomisinin kendi iç dinamiği sayesinde istikrarlı bir model olduğunu savunmakla birlikte, Klasik iktisatçılardan farklı olarak ekonominin her zaman tam istihdam düzeyinde olmayacağını savunmuş, insanların daha iyi bir iş arama veya işsizlik yardımıyla yararlanmaları sonucunda belirli bir süre işsiz kalabileceklerini, böylece ekonomide her an bir "doğal işsizlik" olabileceğini öne sürmüşlerdir (www.canaktan.org).

Klasik iktisat ve monetarizm arasındaki bu iki temel farklılığa rağmen her iki teori de enflasyonun en önemli kaynağının para arzındaki artışlar olduğunu kabul etmektedir. Monetaristlere göre enflasyonu kontrol altına almak için en etkin araç para politikasıdır. Para arzındaki değişimler, para talebinden bağımsız bir şekilde para otoritesince bağımsız olarak belirlenir. Ancak para otoritesinin bu gücünün sık sık değişen para artış hızları şeklinde uygulanması istikrar değil, istikrarsızlık getirir. Monetaristler, bu istikrarsızlıkları önlemek için para arzının belirli bir oranda ve ekonomideki gelişmelerle orantılı olarak kademeli bir şekilde artırılmasını önermektedir, (www.canaktan.org).

1980'lere gelindiğinde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve İngiltere başta olmak üzere gelir ve kurumlar vergisinde yapılacak indirimler yoluyla bir yandan özel tüketim harcamalarının ve toplam üretimin artırılmasını ve diğer yandan tasarrufların canlandırılmasını savunan Arz Yanlı İktisat Politikaları uygulamaya konulmuştur. Bu politik varsayımlar daha önce savunulan politika ve kuramlardan çok farklı bir öneri getirmediği gibi etkin sonuç vermemiş ve çok ses getirememiştir. Bununla birlikte bu döneme asıl damgasını vuran gelişme dünyada ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel bütünleşmeyi öngören ve bunun ekonomik boyutunun hayata geçirildiği küreselleşme çabaları olmuştur.

Ekonomik bütünleşme çabaları 1980'lerin ortasında Doğu Bloku ülkelerine geçmiş ve dünyadaki ideolojik farklılıklar ortadan kalkmıştır (Özsağır, A. ; 2003:39). Bu ülkelerde ortaya çıkan ekonomik krizle birlikte yaşanan rejim değişikliği çabaları 'geçiş ekonomisi' adı verilen bir kavramın doğmasına yol açmıştır. Geçiş ekonomisi; 'piyasa ekonomisinin alternatifleri olan sosyalist veya karma ekonomilerin kendilerini piyasa ekonomisine uyarlamaları sürecine' verilen addır (Akalin, G. ; 2003).

1990'lı yıllara damgasını vuran gelişmeler evrensel düzeyde piyasa ekonomisine geçiş, bütün ülkelerin dünya piyasaları ile bütünleşmesi ve mal, hizmet ve sermayenin serbest dolaşımı olmuştur. Dünya ekonomisi ekonomik anlamda rekabete dayalı piyasa ekonomisinin işlerlik kazanacağı bir yapıya doğru ilerlemektedir (Özsağır, A. ; 2003:39). Bu bağlamda; halen Avrupa Birliği (AB) ülkeleri arasında ekonomik ve parasal birlik gerçekleştirilmiştir.

5. Piyasa Ekonomisinin Türleri ve Dünyada Uygulanmakta Olan Diğer İktisadi Modeller

Küreselleşme çağının yaşandığı günümüzde piyasa ekonomisi egemen ekonomik sistem durumundadır. İktisadın bir bilim dalı olarak ortaya çıkışından itibaren yakın geçmişe kadar yaşanan

gelişmeler ve uygulanmakta olan iktisadi politikalar irdelendiğinde söz konusu durumun geçerliliği anlaşılmaktadır. Özellikle daha önce de ifade edildiği üzere, 1980'lerin ikinci yarısından sonra Doğu Bloku ülkelerinin sosyalist ekonomiden piyasa ekonomisine geçme yönündeki çabaları bu durumu daha da geçerli kılmıştır.

Bununla birlikte; İkinci Dünya Savaşı sonrası yakın geçmişe dek uygulana gelen belli başlı ekonomik sistemler üç gruba ayrılabilir (www.tisk.org.tr):

1) Sosyalizm: Sosyalizm kendi içinde merkezi planlama ve piyasa sosyalizmi olmak üzere iki alt gruba ayrılır. Sosyalizm 18. yüzyılın sonu 19. yüzyılın başında hümanist ve liberal görüşlere karşı bir tepki olarak doğmuştur. Sosyalizmin iki önemli ilkesi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, sermaye sahipleri ile işçiler arasındaki servet ve refah farkını ortadan kaldırmak ve ikincisi ekonomik faaliyetlerin özel sektörden kamuya, kişilerden topluma aktarılmasıdır. Buna göre üretim araçlarının kontrol ve mülkiyeti topluma geçmekte, bu özel mülkiyetin yerini kolektif ve sosyal mülkiyet almaktadır. Aynı zamanda mallar toplumun hizmetinde olmalıdır (Erdem, H., 2007).

Sosyalizmin temel ilkeleri üç grupta toplanabilir. Bunlar(Erdem, H. , 2007) :

- Üretim araçlarının toplumun malı olması,
- Üretimin insan ihtiyaçlarına göre yapılması,
- Bunların tamamının demokratik bir yolla gerçekleşmesi.

Sosyalizmin 1848 yılına kadar hayali bir kavram, bir ütopyadan ibaret olduğu, 1848 yılında Marksizm'in ortaya çıkmasıyla birlikte "Bilimsel Sosyalizm" 'in kurulduğu kabul edilmektedir. Ancak; Marksizm 1917 Rus İhtilâline kadar siyasi kurumlar meydana getiren bir düzen, rejim olamamıştır. Sosyalist devletlerin kuruluşu Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna rastlamaktadır (Erdem, H., 2007).

2) Karma Ekonomi: Bu, devletçilik ve özel sektör ağırlıklı olmak üzere iki türdür. Kamu kesimi ve devletin birlikte üretim ve yatırım faaliyetinde bulunduğu, özel sektörün ekonomiye katkısının yeterli olmadığı durumlarda kamu kesimi tarafından desteklendiği bir ekonomik modeldir.

3) Piyasa Ekonomisi: Piyasa ekonomisi de kendi içinde sosyal piyasa ekonomisi ve serbest piyasa ekonomisi olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır (Akalin, G. ; 2003).

Sosyal piyasa ekonomisi sosyal adalet ile birlikte piyasa özgürlüğünün sağlanmasını temel alır. Sosyal piyasa ekonomisi kavram olarak 'rekabetçi bir ekonomi temelinde girişim özgürlüğü ve sosyal ilerlemeyi birleştirmeyi hedefleyen düzenleyici bir politika' olarak tanımlanabilir. Burada girişim özgürlüğü ve rekabet gibi piyasa mekanizmasına ilişkin faktörler ile devletin düzenleme ve denetleme işlevi bir arada bulunur (Armack, A. M. , 2007).

Bir başka tanıma göre sosyal piyasa ekonomisi, piyasa ekonomisi ve sosyal refah hizmetlerinin bir arada bulunmasıdır. Sosyal refah hizmetleri ile devletin, toplumun sosyal açıdan kalkınmasını sağlayacak eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, konut, çevre koruma gibi verdiği hizmetler kastedilmektedir (Akalin, G. ; 2003). Devlet bu hizmetleri vermekle toplumun sosyal açıdan kalkınmasını amaçlamaktadır.

Serbest piyasa ekonomisinde ise piyasa mekanizmasının doğal işleyişi, diğer bir ifadeyle; girişim ve fiyat serbestisi ile etkin rekabet koşullarının yanında devletin verdiği emekli aylıkları, maaş, işsizlik sigortası primi gibi sosyal güvenlik hizmetlerinin bir arada bulunması anlaşılır.

Piyasa ekonomisine ilişkin yapılan açıklamalardan, gerek sosyal piyasa ekonomisi ve gerekse serbest piyasa ekonomisinin her ikisinde de devletin piyasanın işleyiş sürecinde aktif rol aldığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte; ilkinde devletin müdahaleci, ikincisinde ise düzenleme ve denetim yönünde işlev gördüğü dikkat çekmektedir.

6. Türkiye'de 1980 Sonrası Uygulanan İktisat Politikaları

Türkiye'de cumhuriyetin kuruluşundan itibaren 1980'e kadar yaşanan sürece genel olarak bakıldığında, dönemselsel olarak bazen piyasa ekonomisi veya diğer adıyla, liberal ekonomi politikalarının uygulanmaya çalışıldığı ve bunu hayata geçirme yönünde çeşitli önlemlere başvurulduğu, bununla birlikte yine dönemselsel olarak çoğunlukla devletin ağırlıklı yer taşıdığı karma ekonomi politikaları uygulandığı görülür. Söz konusu dönem içerisinde piyasa ekonomisine geçilmesi yönündeki çaba ve uygulamalar olumlu sonuç vermemiştir. Bu anlamda 1980 yılı ülkemiz açısından bir dönüm noktası oluşturur.

Türkiye Cumhuriyetin ilk kurulduğu 1923 yılında Osmanlı Devleti'nden bozuk bir ekonomik yapıyı miras

almıştır. Bu bağlamda yüklü miktarda dış borç yükü ve ekonomideki üretim sektörlerinin büyük ölçüde Avrupa ülkelerinin tekelinde olması dikkat çeker. Ülkemiz 1923- 1929 yılları arasında daha cumhuriyetin kurulmasından da önce düzenlenen İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar çerçevesinde liberal kalkınma politikasını uygulamaya çalışmış, ancak bunun için yeterli sermaye birikimi, teknik donanım ve yeterli işgücünün olmaması nedeniyle başarılı olamamıştır.

1930- 1945 dönemleri arasında dünya konjonktüründe yaşanan gelişmeler ve bir önceki dönemde ülke içindeki uygulamaların başarısız olmasına bağlı olarak devlet öncülüğünde sanayileşme politikası uygulanmıştır. Bunda dünyada 1929 Ekonomik Bunalımının ortaya çıkışı sonrası Klasik iktisadi politikalarından vazgeçerek Keynesgil politikaların uygulanmaya başlanması payı büyüktür. Sözü geçen dönemde Keynesgil politikaların dünya genelinde uygulanma nedeni talep yetersizliğini gidermek iken, Türkiye'de devletin ekonomiye müdahalesi ile sermaye birikimi yaratılmak istenmiştir. Bu çerçevede 1934 yılında Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı yürürlüğe girmiş ve uygulanmış, ardından İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmış, ancak İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle uygulanamamıştır.

1945- 1960 dönemi yeni ekonomik politikaların hayata geçirilmeye çalışılması açısından farklı bir dönemi oluşturur. İkinci Dünya Savaşı'nın bitimine denk gelen 1945 yılı dünyada Uluslar arası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası'nın kurulduğu ve Avrupa ülkelerinin yeniden yapılandırılıp kalkındırılmasına ve bu amaçla yatırımların canlandırılmasına dönük çabaların ön plana çıktığı bir dönemdir. Türkiye'de de ekonomik önlemler paketi uygulamaya konarak, 1946 yılında ilk defa devalüasyona gidilmiş ve ülkede dış borçlanma süreci başlamıştır. Bu bağlamda; IMF ve Dünya Bankası'ndan gelecek kredi yardımına ve Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) diğer az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere olduğu gibi Türkiye'ye de Marshall Planı çerçevesinde yaptığı yardımlar karşılığında uygulanmakta olan politikalarından dönüş yapılmış ve özel sektörü destekleyici önlemler alınmıştır. Ülke 1960 yılına kadar bu politikaları uygulamıştır.

1960- 1980 arası planlı dönem olarak anılır. Devle Planlama Teşkilatı'nın (DPT) kuruluşu ile 1963- 1967 arasını kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı yürürlüğe girer. İlk iki planın ardından dünyada 1973 ve 1979 petrol krizleri sonucu maliyet artışlarına bağlı olarak başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere birçok ülkenin cari işlemler açığını kapatmak için girdiği dış borçlanma dönemi ile bu borçları ödemede karşılaştığı güçlüklerle ilgili olarak yaşadığı sorunlar, Türkiye'de 1977 sonrası hissedilmiştir. Ülke 1970'lerin sonunda bütçe açıkları ve dış borç sorunuyla karşı karşıya kalmıştır.

1980 sonrası dünyada sözü geçen sorunların aşılması adına liberalleşme ve dışa açılma politikalarının uygulamaya geçirildiği, dünya ekonomisini bütünleştirme çabalarının başladığı yılları yansıtır. Türkiye de özellikle dünyadaki bu eğilimin etkisi ile ve yaşadığı ekonomik sorunlar nedeniyle serbest piyasa ekonomisi ve dışa açılma politikasını benimsemiş ve "24 Ocak Ekonomik İstikrar Önlemleri" adı ile anılan bir dizi kararla bunu hayata geçirmiştir. Bu dönem ülkemizin ilk ciddi liberal politika uygulamalarının başlangıç yılıdır.

1960'lı yılların ikinci yansı ile 1970'lerin başında dünyada maliyet artışlarından kaynaklanan enflasyon ve üretimdeki azalmaya bağlı olarak kârların artış hızı düşmüş, sermaye birikiminin istikrarı bozulmuştur. İşte bu nedenle, 1980 sürecinde IMF ile stand-by anlaşması yapan az gelişmiş ülkelere monetarist iktisat politikaları önerilmiştir. Yüksek faize dayalı sıkı para ve kredi politikaları ile bir yandan bu ülkelerdeki fiyatlar kontrol altında tutulurken, diğer yandan da ücretler sınırlandırılmış ve böylece kârların payı genişletilmeye çalışılmıştır. 'Sıcak para' adı da verilen spekülâtif sermaye hareketleri yoluyla da uluslar arası sermayenin kârlarının korunması sağlanmıştır (Minibaş, T. ; 2003: 21-22).

24 Ocak 1980 Kararları da IMF tarafından az gelişmiş ülkelere önerilen Monetarist İktisat Politikaları, diğer bir ifadeyle, para politikasına dönük önlemlerle uyum içinde olmuş ve aynı doğrultuda alınmış kararlardan oluşmuştur (Mucuk, M. vd. ; 2006: 5).

Bu kararların dayandığı temel ilke ekonomide dışa açık serbest piyasa koşullarının oluşturulması ve özel sektörün ekonomideki payının artırılmasıdır. Bu çerçevede bu kararların amaçları şöyle ifade edilebilir (Mucuk, M. vd. ; 2006: 5):

- Devletin ekonomik hayata müdahalesinin azaltılması, piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılması ve piyasadaki göstergelere göre kaynak dağılımının sağlanması,
- Para politikasının temel araç olarak belirlenmesi,
- İçer dönük ithal ikamesine dönük sanayileşme yerine dışa dönük ihracata dayalı

sanayileşme politikasına geçilmesi ve bunun için gerekli yapısal değişimin sağlanması, -Döviz darboğazını aşmak için atıl kapasitelerin harekete geçirilerek üretimin artırılması ve ihracata dönük yatırımların hızlandırılması ve ihracatın teşvik edilmesi.

24 Ocak Kararları genel olarak değerlendirildiğinde uzun dönemli ekonomik kalkınmayı hedeflemiştir. Bundan dolayı; orta ve uzun vadeli bir ekonomik önlemler paketidir.

Bu önlemler paketinin kısa dönemli sonuçlarına değinmek gerekirse, 24 Ocak Kararları ile, dış rekabete açık ekonomi modeli kurulmuş, karşılaştırmalı üstünlükler gözden geçirilmiş, ihracat artmış, ihracatta sanayi mallarının payı yükselmiş, yabancı sermaye, işçi dövizleri ve turizm gelirleri artmış, artan ithalat talebine bağlı olarak dış ticaret açığı büyümüş, kapasite kullanım oranlarında dikkat çekici artışlar sağlanmış, pozitif reel faiz politikası çerçevesinde mevduatlar yükselmiş, tekstil, inşaat ve hafif sanayi, ihracatın lokomotif sektörleri olmuştur. Altın ve döviz üzerindeki kontrollerin kaldırılmasıyla, para piyasasının bütün araçları ekonomi içindeki yerini almış, borsa gelişmiş, enflasyon gerileme sürecine girmiştir (www.dtm.gov.tr).

Türkiye ekonomisi 1984-1989 yılları arasında Batı ekonomilerinde meydana gelen canlanma ve izlediği ihracata dayalı büyüme stratejisinin etkisi ile bir genişleme süreci yaşamış ve ihracatı artış göstermiştir (www.geocities.com).

Bununla birlikte; 1990'a gelindiğinde dış dünyada iki önemli gelişme Türkiye ekonomisini direkt olarak etkilemiştir. Bunlar, İran-İrak savaşının sona ermesi ve 1990 Körfez Krizidir. Bu iki dış gelişme Türkiye için önemli iki pazarın kaybolmasına neden olmuştur. Türkiye'yi çok yakından ilgilendiren ve etkileyen bu iki gelişmeye ek olarak dünya ekonomisinde de yaşanan daralma süreci nedeniyle Türkiye'nin ihracatı olumsuz yönde etkilenmiştir. Bu dönemde yüksek düzeyde kamu açıkları ve izlenen kur politikası nedeniyle ekonomi yeniden kötüye gitmiş ve 5 Nisan 1994 yılında yeni ekonomik istikrar önlemleri alınmıştır (www.geocities.com).

Söz konusu program sıkı maliye politikası ile sıkı para politikası esasına dayalı Ortodoks; ücret artışlarının bütçe ödenekleri ile sınırlı tutulduğu, KİT ürünlerinin fiyatlarının önce arttırılıp 6 ay sabit tutulduğu heterodoks politikalar içeren karma bir yapıya sahiptir (www.geocities.com). 5 Nisan 1994 istikrar programının hedeflerine ne kadar ulaştığı araştırıldığında şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır: Program piyasada yaşanan krizi bir süre için durdurabilmiştir, ancak bunun faturası GSMH'nin % 6'ya varan oranda düşmesiyle gerçekleşmiştir. Yapısal hedefleri gerçekleştirmede ise başarılı olduğu söylenemez. Kamu gelir-gider dengesizliği de vergi yasalarındaki düzenlemelere karşın daha da derinleşmiştir. Enflasyon oranı ise devam eden dönemde yılda % 70-80 düzeyinde kronikleşmiş ve konsolide bütçenin % 40'dan fazlası kamunun borç faizi ödemelerine tahsis edilmiştir. Özelleştirmede önemli bir yol alınmamış, Sosyal Güvenlik Yasası ise 5 Nisan 1994 istikrar programından 5,5 yıl sonra, 1999'da çıkarılabilmektedir. Yerel yönetimlere özerklik, tarımsal destekleme politikalarının yeniden düzenlenmesi, dış ticaret bilançosunun küçültülmesi gibi sorunlar ise 2000'li yıllara devretmiştir. Hazırlanan istikrar programının bütünüyle uygulandığı da söylenemez (<http://biibf.comu.edu.tr>).

Sonuç olarak Türkiye'nin gündemindeki kriz sona ermemiş, Türkiye IMF'nin kapısından ayrılamamıştır. IMF ile 1998 Haziran ayında başlayarak devam eden görüşmeler ve 18 aylık Yakın İzleme Anlaşmasının sonucunda 2000 yılında yeniden bir stand-by anlaşması imzalanması gündeme gelmiştir (<http://biibf.comu.edu.tr>). Bu programın temel ilkeleri şöyle belirlenmiştir (Mucuk, M. vd. ; 2006: 9):

- 2002 yılına kadar enflasyonu tek haneli rakamlara indirmek,
- Bütçe ve bütçe dışındaki mali kesimde harcamaları azaltmak ve vergi gelirlerini artırmak suretiyle bütçe açıklarını azaltmak,
- Önceden belirlenmiş döviz kuru uygulaması ile kur artışını öngörülen enflasyona göre ayarlamak,
- Tarım, bankacılık ve sosyal güvenlik alanlarında yapısal reformlar yapmak.

Belirtilen hedefler doğrultusunda döviz kurunda nominal çıpa uygulanmış, Net İç Varlıklara sınırlama getirilmiştir (Mucuk, M. vd. ; 2006: 9).

Program kısa vadede olumlu sonuç vermiş, özelleştirme için adım atılmış, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) kurularak, bankaların gözetim ve denetimi tek elde toplanmış, döviz kurları ve net iç varlıklar istenen düzeylerde tutulmuştur (Mucuk, M. vd. ; 2006: 10).

Bununla birlikte; enflasyonda istenen düşmenin gerçekleştirilememesi, TL'nin aşırı değerlenmesine bağlı olarak ithalat artışı, enerji fiyatlarındaki artış vb. nedenler beklenenin üzerinde bir

carî açık yaratmıştır. Makro dengesizliklerin giderilmesine ilişkin güvensizlik yabancı sermaye kaçışına ve bankaların likidite krizi içine girmelerine ve faiz oranlarında artışa yol açmıştır. Merkez Bankası'nın piyasaya likidite teminine karşın Kasım 2000 Krizi ortaya çıkmış, bankacılık sisteminin kırılganlığı artmış, borçlanma vadelerinin azaltılması ve faiz oranlarının yüksek düzeylerde kalması kamu borçlarının sürdürülebilirliği konusunda endişeleri artırmıştır. 18 Şubat tarihinde bazı bankaların yönetimine el konularak Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na (TSMF) ve ardından gelen siyasi gerginlik Şubat 2001 Krizinin oluşmasına yol açmıştır (Mucuk, M. vd. ; 2006: 11).

Söz konusu kriz yine ülkeden önemli ölçüde sermaye kaçışına yol açmış, bankaların likidite sıkışıklığı ve açık pozisyon içine düşmelerine karşın, Merkez Bankası döviz satmama kararı almış ve yürürlüğe giren Enflasyonla Mücadele Programı ile mevcut döviz politikası terk edilerek dalgalı döviz kuru politikasına geçilmiştir. Aralık 1999 yılında IMF ile yapılan anlaşma çerçevesinde yürürlüğe konulan program Şubat 2001 Krizi ile son bulmuştur. Böylece 15 Mayıs 2001'de "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" yürürlüğe konularak, makro dengelerin sağlanması amaçlanmıştır. Bu program 1999 yılında IMF ile yapılan stand-by anlaşmasının devamı niteliğindedir. Programın amacı "kur rejiminin terk edilmesi nedeniyle ortaya çıkan güven bunalımı ve istikrarsızlığı süratle ortadan kaldırmak ve eş anlı olarak bir daha geri dönmeyecek şekilde kamu yönetiminin ve ekonominin yeniden yapılandırılmasına yönelik alt yapı oluşturmak" olarak belirlenmiştir. Burada birincil hedef olarak enflasyonla mücadelenin yerini mali istikrarın sağlanması almıştır (Mucuk, M. vd. ; 2006: 12).

7. Sonuç

Türkiye ekonomisi 24 Ocak 1980 yılında uygulamaya koyduğu ekonomik istikrar önlemleri ile yeni bir döneme adım atarak liberal ekonomik sistem ya da piyasa ekonomisi adı verilen ekonomiye geçmiştir. Ülkemiz daha önce de cumhuriyetin kuruluşundan itibaren özel sektörü teşvik edici yönde adımlar atmış olmakla birlikte, 1980 yılı gerçek anlamda liberal piyasa uygulamalarına ilk geçiş dönemidir.

Böylece ülkemiz bu politikalarla özel sektörün teşviki, dışa açılma ve rekabetçi piyasa yapısını oluşturma yönünde ilk kez olarak ciddi adımlar atmıştır.

Ekonominin işleyişi daha sonra çeşitli dönemlerde sekteye uğramış ve güven bunalımları yaşanmış ve yeni önlemler uygulanmaya konmuş olsa da, bu önlemlerin temel özelliği ortaya çıkan geçici dengesizlikleri ortadan kaldırmak ve piyasa ekonomisinin yeniden etkin işlemlerini sağlamaya çalışmak olmuştur.

Bununla birlikte; ülkemizin piyasa ekonomisini şu anda etkin bir şekilde çalıştırdığı söylenemez. Türkiye henüz bu anlamda bir geçiş ekonomisi niteliği taşımaktadır. Bunun ise en büyük nedeni halen kamu sektörünün ekonomide ağırlıklı bir yer tutmasıdır.

Bundan dolayı bu durumun giderilerek, devletin düzenleme ve denetleme işlevi yoluyla piyasa ekonomisinin etkin çalışmasını sağlayacak önlemleri alması ve ekonomide doğrudan üstlendiği aktif rolü en aza indirmesi gerekmektedir. Devlet düzenleyici ve denetleyici olarak piyasa ekonomisinin rekabetçi koşullar altında etkin çalışmasını sağlayacak yasal ve kurumsal düzenlemeleri oluşturmalı ve bu doğrultuda gerekli önlemleri almalıdır.

Kaynakça

- Akalın, G. (2003); "Piyasa Ekonomisinin Neresindeyiz". www.isk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=47, 10.09.2007
- Armack, A. M. (2007); "Sosyal Piyasa Ekonomisi", www.canaktan.org/ekonomi/iktisat-okullari/freiburg/tugen-sosyalpiyasa.pdf, 12.09.2007
- Erdem, H., (2007); 'Sosyalizm', www.sevde.de/islam/Ans/S/S2/116.htm, 12.09.2007
- Güran, T. (1999); İktisat Tarihi, İstanbul
- Han, E. ; (20021); "Piyasa Ekonomisi 1", ASOMEDYA , Ankara Sanayi Odası Dergisi, Mayıs
- Han, E. ; (2002 2); "Piyasa Ekonomisi 2", ASOMEDYA , Ankara Sanayi Odası Dergisi, Haziran
- Minibaş, T. ; (2003); "Liberalleşme Yolunda 80 Yıl", İktisat Dergisi, Ağustos, Sayı:440
- Mucuk, M. vd. ; (2006); Türkiye'nin 1980 Sonrası Ekonomi Politikaları ve Politikaların Sosyal İzlenimi, Muğla Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Tartışma Tebliği No:III-2006/01

Özsağır, A. (2003) ; “Kopenhag Kriterleri Işığında Serbest Piyasa Ekonomisi”, Mercek, Nisan, Yıl:8 Sayı:30

Şahin, H. (2006); Türkiye Ekonomisi, Ezgi Kitapevi Yayınları, Bursa

<http://biibf.comu.edu.tr/edemircanmenerm.pdf>

www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/monetarizm/aktan-monetarizm.htm

www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/KonjokturIzlemeDb/1980so.d

http://www.ekodialog.com/Makaleler/kuresellesme_paradoks_1.html

www.geocities.com/ceteris_tr/n_eroğlu.doc

www.geocities.com/ceteris_tr/n_eroğlu.doc

www.liged.org.tr/liberalizm_lib_değerler_serbest_piyasa_ekonomisi.aspx

www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&id=72